

TANGRICHIK VA ISLOM TA'LIMOTIDAGI O'XSHASHLIK VA FARQLI JIHATLAR

JO'RAYEV Akram Namozovich

Termiz davlat universiteti Tarix fakulteti

"Falsafa" kafedrasi o'qituvchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada *Tangrichilik va islom dinlarining ta'limotidagi o'xshashlik va farqli jihatlari tadqiq etilgan. Xususan, tangrichilikdagi ilohlar va islom dini ta'limotlari qiyosiy dinshunoslik nuqtai nazardan tahlil qilingan.*

Kalit so'zlar: "Yaratgan", "Payg'ambar", "Tangri", "Vohid", "Hayy", "Boqiy", "G'affor", "Hakam", "Valiy", "Muqsit", "Mumiyyat", "Roshid", "Hafiyz", "Aliym", "Ko'k".

ABSTRACT

This article examines the similarities and differences in the teachings of theism and Islam. In particular, the gods of theism and the teachings of Islam are analyzed from the perspective of comparative religious studies.

Keywords: "Creator", "Prophet", "God", "Vahed", "Hayy", "Baqiy", "Ghaffor", "Hakam", "Waliy", "Muksit", "Mumiyyat", "Rashid", "Hafiyz", "Aliym", "Ko'k".

KIRISH (INTRODUCTION)

Ma'lumki, tangrichilik dini miloddan avvalgi 2-ming yillik oxiri va 1-ming yillikda vujudga kelgan bo'lib, bu din qadimgi turkiylarning asosiy dini hisoblanadi. Islom dini esa, milodiy VII asrda Arabiston yarimorolida vujudga kelgan. Tangrichilik va islom dinlari o'rtasidagi o'xshashlikni, avvalo, 1220-yil fevralida Chingizxon va Buxoro qozisi Ashraf o'rtasida bo'lib o'tgan suhbatdan so'ng ham bilib olishimiz mumkin. Xon qozidan islom dini haqida so'raganda qozi islomning iymon haqida xabar berarkan, "Alloh taolo o'zi bir va yolg'iz, azaliy va abadiy, hech kimdan tug'ilmadi va hech kimni tug'dirmadi. Uning tengi va o'xshashi yo'qdir" deganda, Chingizxon ham Yaratganni shunday hisoblashini aytadi. Payg'ambarlar haqidagi ma'lumotni ham tasdiqladi. Ikkinchi rukn hisoblanmish namoz haqida ma'lumot berilganda xon "Biz ham yagona Tangriga xohlagan vaqtda va pok bo'lgan har qanday joyda, hatto otning ustida ham ibodat qilamiz" deb javob bergan. Undan keyin ro'za va zakotni ham xon ma'qulladi, lekin haj bayon etilganda "Butun olam

Tangrining yeridir. Bir joyni tayin etib, u yerga borishning ma'nosi nedir?" deb e'tiroz bildiradi. Qozining so'nggi javobi tarixiy manbalarda zikr etilmagan.¹

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METOD (LITERATURE REVIEW)

Ushbu maqolani tayyorlashda dinshunoslardan L.N.Gumilyov, Hasan Ato Abushiy, Abulg'oziy, Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf, V.I.Avdiev, Usmon Turon, A.Ochildiyev, D.Rahimjonov, M.Alimova, asarlarida bayon etilgan nazariy qoidalar va uslubiy tavsiyalarga tayanildi.

MUHOKAMA (DISCUSSION)

Endi tangrichilik va islom ta'limotlaridagi o'xshash va farqli jihatlarini ko'rib chiqaylik. Avvalo, qisqacha Tangri sifatlarini islomdagi Alloh ismlari va sifatleri bilan taqqoslasak, aslo foydadan holi bo'lmasdi.

Yagona – **Vohid** (Yagona. Bitta. Bo'linmas. U o'z zotida ham, sifatlarida ham va ishlarida ham birdir)

Azaliy – **Hayy** (tirik, U azaliydir, oldindan yo'q bo'lgan emas)

Abadiy – **Hayy** (Alloh hayoti abadiydir, o'lim ila yo'q bo'lmas)

Boqiy – **Boqiy** (Boqiy qoluvchi, U doimiy bordir, Unga foniylilik oriz bo'lmas)

Mag'firat qiluvchi – **G'affor** (Ko'plab mag'firat qilib, bandalarning aybini O'z fazli ila ularni itob qilmasdan kechib yuboruvchi)

Hukm qiluvchi – **Hakam** (Hukm qiluvchi)

Yordam beruvchi – **Valiy** (nusrat, ya'ni yordam beruvchi, muhabbat qiluvchi va xalqining ishini yurituvchi zot)

Jazolovchi – **Muqsit** (O'z adolati ila mazlumlarga nusrat va zolimlarga jazo beruvchi).

Himoya qiluvchi – **Hafiyz** (har bir narsani komil muhofaza qiluvchi)

O'ldiruvchi – **Mumiyt** (O'ldiruvchi. Barcha jonzotlarning jonini oluvchi)

Hamma narsani biluvchi – **Aliym** (Har bir narsani biluvchi. Bo'lgan va bo'ladigan, avvalgi va oxirgi, zohir va botin narsalarning barchasini biluvchi)

Yo'l ko'rsatuvchi – **Roshiyd** (To'g'ri yo'lga irshod qiluvchi)²

Ko'k tushunchasi biz bilgan rang ma'nosida emas, albatta. Bizningcha, hatto moddiy ma'nodagi osmon ham emas. Bu atama Tangrining osmon qadar ulug'ligini tushuntirish maqsadida o'sha davr kishilari ongidan kelib chiqib, ishlatilgan bo'lishi kerak. Agar "Ko'k" atamasini islom dinidagi "**Arsh**" atamasi bilan taqqoslasak, ba'zi masalalar oydinlashadi. Qur'oni Karimning Buruj surasi, 15-oyatida: "**U Arsh egasi hamda qadri ulug' zotdir**" deyiladiki, bu yerda Arshni zikr etish Yaratganning

¹Islomshunoslik ilmiy-tadqiqot markazi. Toshkent islom universiteti nashriyot matbaa birlashmasi. Toshkent – 2013. B. 50-202

¹Hasan Ato Abushiy. Turkiy qavmlar tarixi. Toshkent, "Cho'lpon", 1993. 215-bet.

²Alloh sifatleri Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusufning "Sunniy aqidalar. Toshkent. "Hilol-Nashr". 2015

ulugʻligini bandalarga sezdirish, uning ulugʻligining dalili maʼnosida keltirilyapti.³ Haaqqo surasi, 17-oyatida esa yuksaklik maʼnosida keladi.⁴ Muʼminun surasi, 116-oyatida esa Arsh “karamli” sifati bilan vafq qilingan.⁵ Umuman olganda “Koʻk” va “Arsh” atamaları Yaratgannning ulugʻligi va tengi yoʻqligini taʼriflashda ishlatilyapti.

Tangrichilikda **paygʻambarlik** (nubuvvat va risolat) tushunchasi uchramaydi, lekin yoʻq degani ham emas. Buni Qurʼonning Niso surasi, 164-oyati, Gʻofir surasi, 78-oyatlari mazmuniga koʻra, Yaratgan insonlarga koʻplab, paygʻambarlar yuborganki, ularning hammasi maʼlum emas. Ibrohim surasi, 4-oyatiga koʻra paygʻambarlar har bir qavm (xalq) ga oʻz tilida joʻnatiladi. Yoki Ibn Murdavayhi Abu Zarr al-Gʻiforiy (r. a.) dan qilgan hadisda Muhammad (s. a. v.) insoniyatga yuborilgan paygʻambarlar soni bir yuz yigirma toʻrt mingta deb javob berganligi rivoyat qilinadi.⁶

Umuman olganda islom va tangrichilik dinlari orasida oʻxshashliklar (masalan, tavhidlik va uning xarakteri, jannat va doʻzax masalalari, diniy bagʻrikenglik, ibodat qilishning tub mazmuni va shu kabi aqidaviy masalalar) shu qadar koʻpki, ularni bitta maqolada batafsil toʻxtalishning imkoni yoʻq. Zero, bu masalalar alohida tadqiqot ishidir.

Biz asosiy eʼtiborni tangrichilik dinining mohiyati, uning yakkaxudolik xarakterini izohlashga, bu dinning taʼlimoti va gʻoyaviy-aqidaviy asoslari, uning islom dini bilan oʻxshashligi hamda farqli tomonlarini koʻrib chiqdik.

XULOSA (CONCLUSION)

Xulosa qilib aytganda, tangrichilik dini dunyodagi eng qadimiy jahon dinlaridan biri boʻlib, bu dinning asosiy mohiyati monoteistik xarakterda boʻlib, baʼzi tadqiqotchilar taʼkidlaganlaridek, ibtidoiy din shakllaridan biri yoki ularning murakkab umumlashmasi, sehrgarlik yohud shamanizm ham emas deb eʼtirof etadilar. Buni tarixiy manbalar va tadqiqotchillarning xulosalari tasdiqlaydi. U keyingi ming yilliklar davomida ham oʻzining yakkaxudolik xususiyatlarini saqlab qoldiki, bu keyinchalik turkiylarning islomiyatga oʻtishlariga sabab boʻldi.

REFERNCES

1. Islomshunoslik ilmiy-tadqiqot markazi. Toshkent islom universiteti nashriyot matbaa birlashmasi. Toshkent – 2013. B. 50-202
2. Hasan Ato Abushiy. Turkiy qavmlar tarixi. Toshkent, “Choʻlpon”, 1993. 215-bet.

³Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusuf. Tafsiri Hilol. 6-juz. – T.: 2008, - 437-bet

⁴Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusuf. Tafsiri Hilol. 6-juz. – T.: 2008, 242-bet.

⁵Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusuf. Tafsiri Hilol. 4-juz. – T.: 2008, - 99-b.

⁶Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusuf. Sunniyaqidalar. Toshkent. “Hilol-Nashr”. 2015. 270-bet.

3. Alloh sifatlari Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusufning “Sunnii aqidalar. Toshkent. “Hilol-Nashr”. 2015
4. Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf. Tafsiri Hilol. 6-juz. – T.: 2008, - 437-bet
5. Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf. Tafsiri Hilol. 6-juz. – T.: 2008, 242-bet.
6. Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf. Tafsiri Hilol. 4-juz. – T.: 2008, - 99-b.
7. Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf. Sunnii aqidalar. Toshkent. “Hilol-Nashr”. 2015. 270-bet.